

વિવિધ પ્રદૂષણ દ્વારા પશુ આરોગ્ય પર થતી માઠી અસર અને તેના ઉપાય

ડો. જે.બી. કથીરીયા, વિષય નિષ્ણાંત (પશુ પાલન) ડો.બી.બી.કાબરીયા, તાલિમ વ્યવસ્થાપક, કે. વી. કે. કુ. આર. ટી. પાડલીયા, કે. વી. કે. – તરઘડિયા ડો. એચ. એન. સ દાણી, વિષય નિષ્ણાંત (પશુ પાલન)* * કૃષિ વિજ્ઞાન કેન્દ્ર, લોક ભારતી- સણોસરા	કૃષિ વિજ્ઞાન કેન્દ્ર, જુનાગઢ કૃષિ યુનિવર્સિટી, તરઘડિયા (રાજકોટ) ફોન નં. (૦૨૮૧-૨૭૮૪૧૭૦)
કૃષિ વિજ્ઞાન, જાન્યુઆરી ૨૦૧૩, ૩૮(૧૨) : ૧૫	

અલગ અલગ પ્રકારના પ્રદૂષણની માઠી અસર સૌથી વધારે પશુને ભોગવવી પડે છે. કારણ કે પશુને વધારે સમય ઘરની બહાર રહેવું પડે છે, ઉપરાંત તેઓએ ઘણી વખત મજબૂરી થી પ્રદૂષિત ઘાસચારો અને અખાધ્ય ખોરાક ખાવો પડતો હોય છે. આપણાં દેશમાં પ્રદૂષણનું પ્રમાણ દરરોજ વધતું જાય છે. રોજ નવી ફેક્ટરીઓ નંખાય છે પરંતુ તેનાથી ઉત્પન્ન થતું પ્રદૂષણ નાથવા માટેના યોગ્ય નિયમ મુજબના પગલા લેવામાં આવતા નથી. તદ્ઉપરાંત જંતુનાશકોનો ખેતરમાં ઉપયોગ બહુ જ વધારે પ્રમાણમાં થઈ રહ્યો છે. જે સીધી કે આડકતરી રીતે પશુના શરીરમાં જઈ રહ્યું છે. જેની પશુના સ્વાસ્થ્ય ઉપર વતે ઓછે હાનિકારક સાબિત થઈ રહ્યું છે.

સામાન્ય રીતે પશુઓમાં નીચે પ્રકારના પ્રદૂષણનો ભોગ બનતા હોય છે.

- જંતુનાશક દવાઓ દ્વારા : ખેતીના પાકમાં વધુ ઉત્પાદન માટે અને જીવાત કાબૂમાં રાખવા માટે વધુ પ્રમાણમાં અંતઃ સ્ત્રાવો, કીટનાશકો, રોગનાશકો, નિંદામણનાશકો અને બીજી દવાઓ વગેરે ઉપરાંત પશુ પર ઉપયોગ થતા એક્ટોપેરાસાઈટીસાઈડ્ઝ થી સીધી અથવા આડકતરી રીતે પશુના આરોગ્ય પર માઠી અસર થાય છે.
- ઔદ્યોગિક એકમો દ્વારા : ઉદ્યોગો તરફથી પ્રદૂષણ ફેલાય છે. જેમાં મુખ્યત્વે સીસુ(લેડ), ક્લોરાઈડ અને પેસ્ટીસાઈડ્ઝની ઝેરી અસર ભારતભરમાં પશુઓમાં અવારનવાર જોવા મળે છે. આ ઉપરાંત આર્સેનિક, મર્ક્યુરી, કાર્બન મોનોક્સાઈડ, સલ્ફર ઓક્સાઈડ વગેરે ઘણાં બધાં ઝેરી તત્ત્વો વાતાવરણમાં ભળે છે જે પશુઓને સીધી કે આડકતરી રીતે સંપર્કમાં આવી માઠી અસર પહોંચાડે છે.
- ઝેરી તત્ત્વો ધરાવતી વનસ્પતિ દ્વારા : અલગ અલગ પ્રકારના ઘાસચારામાં વિવિધ પ્રકારના ઝેરી તત્ત્વો રહેલા હોય છે. જેમ કે જુવાર, મકાઈ, લીલો રજકો, ઓટ, શાકભાજીના લીલા પાન, શેરડીની ચમરી અને આગળા, કોબીજ અને ફૂલાવરના પાન, દીવેલા, સુગર બીટ, બટાકાનું પલુર, લેન્ટેના, ધતુરાના પાન, પરિવહન દરમ્યાન બફાઈ ગયેલો લીલો ચારો, વધુ પ્રમાણમાં કઠોળ કે કાર્બોહિટ

પદાર્થ વગેરે ખવડાવાથી પશુના આરોગ્ય ઉપર માઠી અસર થાય છે અને ઘણી વખત ઝેરી અસરથી પશુનું મૃત્યુ પણ થાય છે.

- પોલીથીન બેગ અને બીજી અખાધ વસ્તુઓ દ્વારા : આજકાલ બજારમાં આપણે સહુ કોઈ જોઈ શકીએ છીએ કે પોલીથીન બેગ (ઝબલા અથવા થેલી) અને બીજી ઘણી બધી અખાધ ચીજ વસ્તુઓ ભૂખવશાત મજબૂરીથી પશુ ખાય છે. જેને લીધે તેના શરીર પર તેની અસર થાય છે. ઘણાં લોકો પ્લાસ્ટિકની થેલીમાં શાકભાજીનો અને ઘરનો કચરો મૂકીને થેલીને ગાંઠો વાળી દે છે અને આ થેલી કે ઝબલું રસ્તા પર ફેંકી દે છે. પશુ આવી થેલીઓમાં રહેલ ખાદ્ય પદાર્થ ખાવાની આશાએ અને ગાંઠો ખોલી ન શકતું હોવાથી આખી કોથળી કચરા સહિત ખાઈ જાય છે. આમ થેલીઓ ખાવાથી નુકશાન થતું હોય છે.
- દૂષિત પાણી દ્વારા : ખુલ્લી ગટરો, નાળા અને ખાડાઓમાં સ્થગિત થયેલું દૂષિત પાણી ઘણી જગ્યાએ જોવા મળે છે. જે પ્રાણીઓ મજબૂરીથી ખૂબ તરસ લાગે ત્યારે પીતા હોય છે અને આવા પાણી થી બિમારી ઉત્પન્ન થાય છે.
- યુરિયા છાંટેલા પાક અને પાણીની અછતવાળા ઘાસચારા દ્વારા : યુરિયા નાખ્યા પછીના પંદર દિવસ સુધીના ઘાસચારામાં નાઈટ્રોજન પ્રમાણ વધુ હોય છે. જે પશુને ઝેરી અસર કરે છે ઉપરાંત પાણીની અછતમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઘાસચારામાં પણ ઝેરી તત્વો જોવા મળે છે. જે ખવડાવવાથી પશુ આરોગ્ય પર માઠી અસર થાય છે.

પ્રદૂષણથી પશુમાં જોવા મળતા લક્ષણો :

પશુમાં પ્રદૂષણથી જોવા મળતા લક્ષણો તેને કયા પ્રકારના ઝેરી તત્વની અસર થઈ છે તેના પર આધારિત છે. અલગ અલગ પ્રકારના ઝેરી તત્વો શરીરના અલગ અલગ તંત્રો પર માઠી અસર કરે છે.

જ્યારે આ ઝેરી તત્વોની અસર પાચનતંત્ર પર પડે ત્યારે પશુને અપચો થાય, ઝાડા થઈ જાય, કેટલીક વખત કબજીયાત પણ થાય, આંફરો ચઢે અને પશુનું મૃત્યુ પણ થાય. જ્યારે પ્લાસ્ટિકની કોથળીઓ મોટા પ્રમાણમાં આંતરડામાં જમા થઈ જાય છે. ત્યારે છેલ્લે પશુ મોતને ભેટતું હોય છે. કોઈ વખત આ પ્રકારની તકલીફમાં ઓપરેશન કરીને પાચન તંત્રમાંથી સંખ્યાબંધ કોથળીઓ અને અખાધ પદાર્થો મળી આવે છે.

જે વિસ્તારમાં હવાનું વધુ પ્રમાણમાં પ્રદૂષણ હોય તે વિસ્તારના પશુઓમાં શ્વસનતંત્રની બિમારી જોવા મળે છે. શ્વસનતંત્ર પર અસર થવાના કારણે પશુને શ્વાસોસ્થવાસમાં તકલીફ થાય, ખાંસી થાય,

ફેફસામાં કાળા ચાંદા પડે અથવા કોઈ વખત ફેફસાનું કેન્સર પણ થવાની શક્યતા રહે છે જેને કારણે પશુ મૃત્યુ પામે છે.

અમુક ઝેરી તત્વોની અસર ચેતાતંત્ર પર પડવાથી પશુના મગજ ઉપર તેની વિપરીત અસર જોવા મળે છે જેના પરિણામે પશુની વર્તણૂંક બદલાય છે. પશુ ખૂબ જ ચીડિયા સ્વભાવનું થઈ જાય અને આક્રમક બની જાય છે. ગમે તેને મારવા દોડે છે. વધુ ભાંભરે છે. કાન અને કોયણું ફેરફેરાવે છે. જડબું કચકચાવે છે. તો વળી કેટલીક વખત ખૂબ જ ડીપ્રેશન થઈ જાય છે તેમાં પશુ સૂનમુન થઈ ઉભું રહે કે બેસી રહે અને નિસ્તેજ થઈ જાય છે.

કિડની પર અસર થાય છે ત્યારે પેશાબને લગતી બિમારીનો ભોગ બને છે. કિડની નબળી પડી જાય છે. પ્રજનન તંત્ર પર અસર થવાથી વ્યંધ્યત્વ આવી જાય છે. કેટલીક વખત પ્રદૂષણની આડઅસર પણ પશુઓમાં જોવા મળે છે જેવી કે શરીરના વાળ ખરવા, વજન ઘટવું, પશુની વૃદ્ધિ અટકવી, રોગ પ્રતિકારક શક્તિ ઘટવી, દૂધાળા પશુઓમાં દૂધ ઉત્પાદન ઘટવું. આ પ્રકારે ઘણું આર્થિક નુકશાન થાય છે.

તીવ્ર ઝેરી અસરના તાત્કાલીક ચિન્હો :

પશુમાં ઘ્રુજારી અનુભવાય, આંચકા આવે, ખેંચ આવે, પગ પછાડે, શ્વાસોસ્થવાસ વધી જાય, આંખોના ડોળા ચકળ વકળ થાય, પશુ પછડાટ ખાય, પેટ ખૂબ ફૂલી જાય, ભાંભરે, ઝાડા પણ થાય, પશુ બેચેન થાય, મોઢામાં ફીણ આવે, પશુ લંગડાય, લાળ પડે, દાંત કચકચાવે, વધુ પેશાબ આવે, જીભ બહાર કાઢે, મૃત્યુ પણ થઈ શકે.

પ્રદૂષણ થી બચવાના ઉપાયો :

પ્રદૂષણથી બચવા નીચે મુજબના ઉપાયો હાથ ધરી શકાય તેમ છે.

- જંતુનાશક દવા છાંટેલા શાકભાજી ચારા નીરવા નહીં અથવા બરાબર ચોખ્ખા પાણીથી સાફ કર્યા બાદ જ નીરવા.
- પશુપાલકે પશુને ઔદ્યોગિક પ્રદૂષણવાળા વિસ્તારમાં ચરવા માટે ન જવા દેવા અને તેવા વિસ્તારમાંથી આવેલ ચારો ન નીરવો.
- પશુને પીવા માટે સ્વસ્થ પાણીની વ્યવસ્થા કરવી. પ્લાસ્ટિકની થેલીઓમાં કચરો ગાંઠ વાળી ન નાખો. અને પ્લાસ્ટિકની થેલીનો યોગ્ય નિકાલ કરવો.
- લીલી જુવાર નિઘલ્યા પહેલા કદાપિ નીરવી નહીં.
- ચારા પાકમાં યુરિયા ખાતર નાખ્યા પછી ૧૫ થી ૨૦ દિવસ પછી જ કાપણી કરવી.

- લીલો રજકો, એકલો વધારે પ્રમાણમાં ન ખવડાવતા તેને સુકા ચારા સાથે મિશ્ર કરીને આપવો.
- દિવેલાના કાચા પાનથી આફરો-મેણો ચડે છે.
- સુબાબુલના પાન વધારે આપવા નહીં.
- બટાયેલો, બફાયેલો કે ફૂગવાળો આહાર કે ચારાનો ઉપયોગ પશુને ખવડાવવા ન કરવો જોઈએ.
- પાણીની અછતથી ખેચાયેલ ચારા પાક ખવડાવવો નહીં અને કદાચ ખાય જાય તો પશુને પાણી તુરત પીવા ન દેવું.
- ઘઉંની ઘૂઘરી, ભાત અને બીજા કાર્બોહિડ્રેટ પદાર્થો પશુને પહેલી જ વખત વધારે પ્રમાણમાં ક્યારેય ના ખવડાવવા જોઈએ.
- પશુને ઝેરની અસર માલુમ પડે કે તુરત જ નજીકના પશુ દવાખાના દ્વારા સારવાર કરાવવી.

-----XXXXXXXXXX-----